

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ
ШКОЛИ**

Козубовська І.В., Попадич О.О.

**СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ
БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ : ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

(методичні рекомендації для студентів дошкільної і початкової освіти)

УДК 371.364

Рецензенти :

доктор педагогічних наук, професор Повідайчик О.С.

доктор педагогічних наук, професор Поліщук В.А.

Затверджено на засіданні вченої ради факультету суспільних наук
(протокол № 4 від 23.12. 2020 р.)

Відповідальна за випуск:

кандидат педагогічних наук, доцент Ваколя З.М.

ВСТУП

В Україні збільшується кількість занедбаних дітей, які позбавлені адекватного батьківського піклування. Зростає кількість дітей, які фактично є сиротами при живих батьках, тобто, мова йде про феномен соціального сирітства. Такі діти зазвичай мають порушення в адаптації, схильні до девіантної поведінки.

Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, що залишилися без батьківського піклування, здійснюється в Україні у відповідності з міжнародними і вітчизняними законодавчими актами («Конвенція про права дитини», Конституція України, Кодекс законів про шлюб і сім'ю, Указ «Про затвердження заходів щодо поліпшення становища дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків», Закон «Про освіту», постанови Кабінету Міністрів України «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків», «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» «Про Центр по усиновленню дітей при Міністерстві освіти України» та ін.).

Незважаючи на певні здобутки, система соціально-правового захисту і опіки дітей в Україні є на сьогоднішній день недосконалою і потребує реформування.

В пошуках шляхів вирішення цієї важливої соціально-педагогічної проблеми вважаємо доцільним звернення до зарубіжного досвіду організації опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема Великої Британії, де існує досить ефективна система соціального захисту і опіки дітей, попередження подальшої соціальної деформації неповнолітніх.

Саме ці питання розглядаються у пропонованих методичних рекомендаціях.

РОЗДІЛ І. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В ДІЯЛЬНОСТІ БРИТАНСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

Вивченню різних аспектів проблеми опіки і соціально-правового захисту дітей, які не отримують належного виховання у власній родині, присвячені дослідження багатьох британських учених (Г.Гомор, М.Кнапп, Д.Нельсон, Дж. Олгейт, Н.Партон, М.Раттер, Е.Томсон, К.Торнтон та ін.).

Результати аналізу наукової літератури свідчать про значну увагу британських учених і практиків до проблеми занедбаних дітей, які не тільки не отримують належної батьківської опіки, але зазвичай зазнають кривди у вигляді різного роду насильства [1, с.413-424]; [2, с. 358-364]; [3, с.432-442].

Слід підкреслити, що поняття дитячої кривди («abuse») було сформульоване у Великій Британії у 80-х рр. минулого століття і може включати широкий спектр проявів: фізичну кривду, емоційну образу, сексуальне насильство, нехтування і неадекватну опіку тощо [4, с. 5].

Фізичне насильство – навмисно нанесені дитині батьками, чи особами, які їх замінюють, фізичні пошкодження, що можуть викликати розлади як фізичного, так і психічного здоров'я, привести до відставання в розвитку. Можливими ознаками цього є: множинні ушкодження специфічного характеру (сліди від побоїв ременем, сигаретні опіки, крововиливи в очне яблуко, вибиті зуби і т.п.); ознаки незадовільного догляду за дитиною (гігієнічна занедбаність, висипки; пасивна реакція на біль; страх перед відвідинами батьків у вихідні або на канікулах; надмірна поступливість; бажання приховати причину травм; негативізм, агресивність; псевдодоросла поведінка та ін.

Сексуальне насильство – усвідомлене або неусвідомлене втягнення в сексуальні дії з дорослими. До сексуального насильства відносяться сексуальні дії, якщо вони здійснюються із застосуванням сили або погроз. Згода дитини на сексуальний контакт не дає підстави вважати його ненасильницьким, оскільки

дитина не володіє достатньою свободою волі, вона перебуває в залежності від дорослого і, крім того, не може повністю передбачати наслідки сексуальних дій.

Можливими ознаками сексуального насильства є: хвороби, які передаються статевим шляхом; різкі зміни у вазі тіла; замкнутість; страх; зміни рольової поведінки; регресивна поведінка; намагання повністю закрити тіло одягом, навіть, якщо в цьому нема необхідності; нічні жахи; невласлива даному віку сексуальна поведінка; безпричинні нервово-психічні розлади, депресія.

Психічне (емоційне) насильство – тривалий, постійний або періодичний вплив, який приводить до формування у дитини патологічних властивостей характеру або до інших порушень у розвитку особистості.

До цієї форми насильства відносяться: неприховане неприйняття батьками дитини, постійна критика її дій, яка проявляється в словесній формі, без фізичного насильства, пред'являння занадто високих вимог до дитини, її фізична чи соціальна ізоляція, постійне невиконання дорослими обіцянок, даних дитині і т.п.

Можливими ознаками цього є : затримка психічного і фізичного розвитку, наявність різних соматичних захворювань (ожиріння або, частіше, навпаки, різка втрата маси тіла, хвороби шлунка, алергії). Нервові тіки, енурез, порушення апетиту; тривожність, порушення сну, замкнутість, низька самооцінка, агресивність, депресія.

Моральна жорстокість – відсутність з боку батьків, чи осіб, які їх замінюють, елементарної турботи про дитину, в результаті чого порушується її емоційний стан і з'являється загроза для здоров'я і розвитку. Незадоволення основних потреб дитини може включати: відсутність нормального житла, одягу, їжі, освіти (батьки не звертають увагу чи відвідує дитина школу), медичної допомоги (батьки не звертаються до лікаря у випадку захворювання дитини); відсутність належної уваги і турботи, в результаті чого дитина може стати жертвою нещасного випадку, бути втягнутою в злочинні дії, вживати алкоголь, наркотики.

При цьому відзначимо, що в окремих випадках нестача уваги до дитини може бути зумовлена не злим умислом батьків, а бути наслідком їх низького культурного рівня, бідності, неосвіченості.

Можливими ознаками моральної жорсткості є: відставання у фізичному розвитку; затримка мовленнєвого розвитку, низька маса тіла, яка не відповідає віковій дитини; часті випадки травматизму; часті хронічні та інфекційні захворювання; санітарно-гігієнічна занедбаність; втомлений, сонливий вигляд; постійний голод; намагання будь-що звернути на себе увагу дорослих; апатія, пасивність; агресивність; не вміння контактувати, дружити з ровесниками; регресивна поведінка; дефіцит знань.

Існує ще одна проблема, характерна для багатьох дітей, які виховувалися в неблагополучних сім'ях – втягнення батьками неповнолітніх дітей в злочинну діяльність.

Дійсно, досить часто батьки залучають дітей до систематичного вживання алкоголю, тютюнопаління, заняття проституцією, бродяжництвом, жебракуванням, крадіжками. Причому, іноді це відбувається, коли дитині не більше 6-7 років.

Зауважимо, що британські вчені надають дуже важливого значення феномену дитячої кривди, окремі з них навіть вважають, що це може стати поштовхом до розвитку серйозних захворювань у підлітковому або дорослому віці [5, с.341-350].

Аналіз загальної структури і функціонування британської системи соціально-правового захисту і опіки неповнолітніх свідчить, що у випадку виявлення чи підозри заподіяння кривди або недбалого ставлення до дитини вирішення кожної окремої справи забезпечується взаємодією таких посадових осіб та агентств:

- департамент соціальної роботи, який покликаний надавати широке коло превентивних послуг і допомоги сім'ям з дітьми;
- доповідач комісії у справах неповнолітніх (Reporter to Children's Panels), до якого направляються діти з потребами захисту, контролю, консультування,

лікування;

- громадські прокурори (Procurators Fiscal), які несуть відповідальність за розслідування кримінальних справ і, зокрема, незвичайних випадків смерті у своєму районі;

- поліція, яка розслідує обставини злочинів проти дитини і збирає докази для наступного представлення їх громадському прокурору;

- служби охорони здоров'я: лікарі, медсестри, громадські медико-соціальні працівники (Community Nursing Staff), які діагностують медичні аспекти кривди дитини;

- департамент освіти, який повинен ініціювати розслідування у разі виявлення кривди дитини;

- волонтерські організації, як, наприклад, Шотландське королівське товариство по запобіганню жорсткому поводженню з дітьми (RSSPCC) [6].

Серед вищеназваних агентств, крім департаменту соціальної роботи, освітні заклади відіграють важливу роль у виявленні випадків кривди дитини і прийнятті необхідних заходів. З цією метою керівник школи може зібрати спільні наради по плануванню дій щодо конкретної справи. Як правило, залучаються вчителі, шкільна медсестра, однокласники, батьки, спеціалісти по роботі з молоддю. Думка багатьох людей є дуже важливою для вироблення подальшої стратегії діяльності, особливо це стосується дітей з особливими потребами. Далі розгляд справи координується департаментом соціальної роботи, який може залучати поліцію і медичні служби. Крім того, працівники навчальних закладів можуть надавати важливу інформацію доповідачу комісії у справах неповнолітніх, громадському прокурору, особі, що наглядає за неповнолітнім (Safeguarder), та ін.

Обов'язком місцевих органів влади у Великій Британії є ведення обліку всіх дітей «групи ризику» (скривджені, або щодо яких існує підозра можливості кривди, схильні до девіантної поведінки, проживають в неблагополучній родині тощо). З цією метою формується спеціальний реєстр соціального захисту дітей (Child Protection Register).

Дуже важливим, є той факт, що в соціальній роботі, спрямованій на забезпечення соціально-правового захисту і опіки неповнолітніх, передбачено пріоритетність надання допомоги тим неповнолітнім, які знаходяться у ситуації, що загрожує їх здоров'ю чи життю. Відповідно до цього, Законом «Про дітей» від 1995 року визначено категорії неповнолітніх, які потребують першочергового соціального-правового захисту і допомоги :

Категорія “А” – діти, які потребують негайної допомоги : скривджені або занедбані; перебувають у небезпеці кривди чи нехтування; хворобливі; з затримками у розвитку.

Категорія “В” – діти, які потребують якнайшвидшої допомоги : з фізичними вадами; з сенсорними порушеннями; з розумовими вадами; відчувають негативний вплив у зв'язку з проживанням в сім'ї особи з обмеженими можливостями (інваліда), або у якої спостерігається погіршення здоров'я (психічного чи фізичного); за якими доглядають не рідні батьки; яким може бути необхідний додатковий догляд; вражені ВІЛ-інфекцією або хворі на СНІД; відчувають негативний вплив внаслідок серйозних труднощів у сім'ї, включаючи сімейне насилля; на моральний розвиток яких справляється негативний вплив; які можуть бути залучені до протиправної поведінки.

Категорія “С” – всі інші діти, які отримують допомогу, коли немає дітей категорій “А” і “В”. Сюди відносяться неповнолітні без нагальної потреби у соціальному захисті 6; 7.

Розглянемо детальніше роль і функції суб'єктів соціального захисту неповнолітніх та основні напрямки соціально-виховної роботи з педагогічно занедбанними дітьми і підлітками, які схильні до девіантної поведінки.

Значний обсяг соціально-виховної роботи з неповнолітніми проводиться, перш за все, департаментом освіти, навчальними закладами. Підрозділ захисту дітей (Child Protection Unit) департаменту освіти розробляє практичні рекомендації для працівників школи щодо того, як уникнути вчинення кривди стосовно дитини з боку інших дітей та їхніх сімей. У школах також організуються спеціальні заняття для вчителів з метою засвоєння навичок

спілкування з учнями в різних ситуаціях, а також вивчення відповідних статей законодавства.

Важливу роль у профілактиці девіантної поведінки і соціально-правовому захисті неповнолітніх відіграє підрозділ по запобіганню бійкам і прогулам серед учнів (Anti-Bullying & Truancy Unit). Такий структурний підрозділ департаменту освіти відсутній в Україні, водночас у Великій Британії його діяльності надають важливого значення, оскільки вченими встановлено, що близько 68% з тих, хто вчиняв бійки у школі, використовують насилля і у своєму подальшому житті [8, с. 2].

Основний напрямок діяльності цього підрозділу полягає у виховній і роз'яснювальній роботі з учнями і батьками. Спеціалісти намагаються сформуванати правильне розуміння того, що таке бійки, чому їх треба уникати, досліджують і усувають фактори шкільного оточення, які сприяють сутичкам, заохочують учнів і батьків повідомляти про випадки побиття, писати скарги, зобов'язують старших учнів проводити виховні бесіди з молодшими, заохочують таку ініціативу. У школах часто проводяться культурні (вистави, літературні читання, конференції, перегляд фільмів) і спортивні заходи, які мають на меті пропаганду уникнення насилля.

Другий аспект у роботі цього підрозділу пов'язаний з виявленням учнів, які часто пропускають заняття, та виявленням причин прогулів. Може з'ясуватися, що дитина має труднощі у навчанні і не може відвідувати загальну школу. У такому випадку вона направляється у спеціальний центр позашкільної освіти (Off-Site Education), а коли ситуація нормалізується, повертається у загальну школу.

Як згадувалось вище, у Великій Британії існують спеціальні центри позашкільної освіти для дітей з певними труднощами у навчанні, де надається опіка та освіта проблемним неповнолітнім віком від 8 до 17 років, які за рішенням системи дитячих судів не потребують встановлення обов'язкової опіки (призначення батьків-опікунів). Ці школи є переважно закладами відкритого типу, персонал яких складається з вчителів і соціальних працівників.

Прикладом подібного закладу може бути Castlepark Centre, центр, який приймає до 18 осіб віком 10-14 років, які відчувають труднощі у навчанні. Учні, як правило, відвідують Castlepark протягом двох семестрів, і під час навчання оцінюються проводиться відповідна робота з метою повернення їх до загальноосвітньої школи. Завдання цього центру включають: вирішення проблем учнівської молоді, включаючи соціальні, медичні й освітні; роботу з учнями поза основною освітньою програмою; надання ефективних послуг, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб учнівської молоді; роботу з сім'ями, опікунами (піклувальниками), різними агентствами; підвищення рівності можливостей і подолання дискримінації; заохочення позитивної суспільної діяльності учнів; забезпечення спокійного, стабільного і стимулюючого оточення для всіх дітей.

Castlepark працює з учнівською молоддю з метою: зменшити рівень прогулів; підвищити можливість повернення учнів до загальноосвітньої школи; підняти рівень загального розвитку і освіченості учнів; розвинути спроможність молоді до незалежного життя; збільшити впевненість учнів у майбутньому працевлаштуванні; зменшити кількість правопорушень; залучити сім'ю і піклувальників в освітній процес молоді; задовольнити освітні потреби учнівської молоді, яка має труднощі у навчанні в загальноосвітній школі; оцінити індивідуальні потреби і можливості з метою покращити планування майбутнього; надати учнівській молоді можливість підвищити почуття власної гідності, розвинути здатність до позитивного вибору моделей поведінки, відповідальності за власні дії [9, с. 4-5].

У Великій Британії, і особливо Шотландії, дуже популярними є різні типи консультативних центрів для сімей і дітей. Один з найбільш відомих серед них – Polepark Family Counselling Centre. Він існує з метою надання та розвитку якісних соціально-педагогічних послуг в регіоні Тейсайд для дітей, молоді, сімей, опікунів та професіоналів у ситуаціях, коли постає питання дитячої кривди [10, с. 2]. Насамперед, тут уважно вислухають дитину, яку образили, і запевняють, що її голос буде почуто і вжито відповідних заходів. Це не є легким

завданням. Діти, яких ображали, часто поводять себе дуже агресивно, проявляють жорстокість, небажання спілкуватися і, як наслідок цього, нерідко їх поведінка кваліфікується як девіантна.

Завданням працівників Polepark є проявити турботу, емпатію, в'яснити причини такої поведінки, а не займатися лише констатацією симптомів. Для цього спеціалісти центру у спокійній обстановці проводять бесіди з дітьми, щоб обговорити їх проблеми, дати вихід їх почуттям під час сеансів ігрової терапії і, таким чином, допомогти дитині опанувати свій біль, справитися з образою. Це намагаються робити послідовно й узгоджено, зокрема, надавати дитині реальні альтернативи, радитися з нею при кожній нагоді і допомогати їй відчувати себе спроможною контролювати своє життя.

Polepark наголошує на необхідності уважно вислухати дитину і отримати інформацію, яка іноді приховується, оскільки це може допомогти в роботі з батькам, які ображають свою дитину, чи схильні до цього, або які потребують допомоги для підтримки своєї дитини, яку образили.

З метою отримання найбільш повної і достовірної інформації про дитину в процесі проведення бесід з нею, в багатьох соціальних закладах використовуються приховані відеокамери, які фіксують не тільки висловлювання дитини, але й усі її жести, міміку. Після неодноразового перегляду кадрів і їх аналізу спеціалісти роблять висновок про правдивість інформації.

Часто трапляється так, що батьки, які ображають рідну дитину, самі зазнали кривди у своєму дитинстві. Таким чином, їм теж потрібно надати можливість бути вислуханими, виразити своє розуміння, співчуття, змусити їх усвідомити, що зараз перед ними постає дуже відповідальне і складне завдання – бути батьками, з яким вони повинні справитись, незважаючи на власні кривди й образи у минулому.

Центри дитини й сім'ї (Child & Family Centres) департаменту соціальної роботи – денні центри, які, відповідно до Закону «Про дітей», покликані забезпечувати послуги соціально-виховної роботи для неповнолітніх з певними

потребами та їх сімей. Так, у сферу обслуговування цих закладів входить групова робота з батьками та дітьми (сімейна терапія), налагодження й покращення контактів між батьками і дітьми, які перебувають під опікою інших осіб, догляд у позашкільний час, освітня й консультативна робота з батьками та ін. Основне їх призначення – забезпечити підтримку, керівництво, надання порад, піклування, освіту найбільш вразливим дітям, їх безпосереднім опікунам і сім'ям у межах свого району.

Подібних центрів у Великій Британії дуже багато. Одні з них працюють з дітьми будь-якого віку, а також з їх батьками, інші зосереджують увагу тільки на певній віковій категорії, наприклад, добре відомий центр дитни і родини (Douglas Child & Family Centre) працює в основному з дошкільниками [11, с. 6]. Персонал цього закладу намагається створити безпечну, теплу атмосферу опіки для того, щоб діти могли проявляти свої нахили, виробляти у себе впевненість і самоповагу. Кожна дитина є особистістю і вимагає відповідного ставлення. Демонструючи у повсякденному спілкуванні приклади правильної поведінки, працівники тим самим заохочують дітей до відтворення зразків позитивних дій і уникнення негативних.

Популярним запобіжним заходом для дітей шкільного віку, які перебувають у неблагополучних родинах і мають відхилення у поведінці, є направлення у спеціальні школи. У кожному місті функціонують такі школи, хоч загалом їх не дуже багато. Вони розраховані всього на 20-25 учнів, в кожному класі – не більше 5 учнів. Дітям приділяється надзвичайно велика увага, як в навчанні, так і в корекції вад поведінки. Важливо відзначити, що в школі діти перебувають близько 5-6 годин, після чого повертаються додому. Такі школи створені окремо для дітей від 10 до 14 рр. і для підлітків 14-16 рр. Діти можуть відвідувати їх від кількох місяців до кількох років в залежності від того, чи є позитивні зміни у їх поведінці.

У деяких випадках діти з незначними відхиленнями у поведінці продовжують навчатися у своїй школі, але після обіду вони обов'язково відвідують спеціальні центри соціальної роботи, де з ними працюють спеціалісти

(соціальні працівники, психологи, медики) за індивідуальною програмою. Програма може бути розрахована на строк від 1 до 3 місяців.

Не можна не відзначити той факт, що у Великій Британії, на відміну від України, дуже багато уваги приділяється дітям з особливими освітніми потребами. Так, відповідно до законодавства у сфері освіти, всі неповнолітні, які перебувають на обліку з записом «потреба в чомусь», повинні пройти оцінювання своїх майбутніх потреб до того, як вони досягнуть випускного віку у школі. Це дозволяє створити необхідні умови, покликані допомогти молоді повноцінно адаптуватись до дорослого життя [12; 13].

Зауважимо, що у Великій Британії при прийомі на роботу зазвичай перевага надається не здоровим молодим людям, а тим, які мають певні незначні вади розвитку, безперечно, якщо вони не будуть перешкоджати виконанню службових обов'язків. Вважається, що молоді здорові люди легше зможуть знайти роботу, тому, очевидно, такий підхід в якійсь мірі є виправданим.

Закон «Про інвалідів: послуги, консультації і представництво» (Disabled Persons (Services, Consultation and Representation) Act 1986) покладає на місцеві органи влади обов'язок офіційного контролю за реєстрацією потреб неповнолітніх з тим, щоб гарантувати їм догляд з боку дорослих. Стаття 13 цього закону передбачає, що перш ніж проводити оцінювання майбутніх потреб учнів, які є на обліку, органи освіти звертаються до департаменту соціальної роботи. Останній повинен встановити, чи має місце інвалідність у дитини і, якщо так, оцінити її потреби у соціальній опіці. Оцінювання повинно починати проводитись не пізніше 14 років і закінчуватись за 9 місяців до досягнення неповнолітнім 16-річного віку. Тому департамент освіти попереджує департамент соціальної роботи за 2 роки до першої імовірної дати, коли дитина може закінчити школу, щоб було достатньо часу спланувати будь-які подальші необхідні дії.

В основі закону Про дітей (The Children Act), закладені наступні принципи:

- тільки рідна сім'я може надати дитині можливість для максимально повного всебічного розвитку; визнання безумовного пріоритету у збереженні

батьківських прав біологічних батьків, яким забезпечуються умови для збереження зв'язків з дітьми і батьківської відповідальності у випадках перебування дитини в інтернатних закладах;

- державні органи, батьки опікунської сім'ї (фостерної) та інші особи, які забезпечують утримання дитини, зобов'язані сприяти контактам дитини з її кровними батьками або родичами;

- державні органи зобов'язані намагатися працювати у співробітництві з біологічними батьками;

- біологічні батьки мають право брати участь в процесі прийняття рішень стосовно допомоги дитині, оскільки подібне партнерство є ефективним способом домогтися прогресу в розвитку дитини в період її перебування поза сім'єю;

- пріоритетний характер надається влаштуванню дитини в сім'ю родичів або знайомих, якщо ж це неможливо, то знаходять фостерну сім'ю;

- при утриманні дитини поза рідною сім'єю повинні прийматися активні міри, спрямовані на повернення дитини в сім'ю;

- головним обов'язком всіх органів, які надають допомогу дитині і її сім'ї є складання індивідуального плану заходів, які забезпечують досягнення розвитку і благополуччя дитини;

- при вирішенні всього комплексу питань стосовно планування життя дитини враховується і її думка.

Згідно з положеннями закону, у випадку виявлення неблагополучної сім'ї, в якій не створені належні умови для нормального розвитку дитини і це негативно починає позначатися на поведінці, її тимчасово вилучають з такого середовища.

Зауважимо, що дитячі будинки, інтернати не дуже популярні у Великій Британії. Вважається, що нормальний розвиток дитини краще забезпечується у сім'ї, нехай навіть прийомній, що, вочевидь, цілком справедливо.

Найбільш поширеними заходами в подібних випадках є «fostering» і «mainstay» [14]. Точний переклад цих термінів зробити досить важко, але суть їх

в тому, що вони означають догляд за чужою дитиною, особливий вид опікунства. «Fostering» передбачає перебування у прийомній сім'ї впродовж тривалого періоду часу, як правило, до повноліття. Проте контакти дитини з біологічними батьками зберігаються, і як тільки умови в сім'ї стають більш сприятливими для виховання дитини, вона знову повертається до своїх батьків. Mainstay» передбачає догляд за дітьми віком від 11 до 17 років на коротший період, найчастіше це – всього кілька місяців, у зв'язку з тимчасовими труднощами в сім'ї дитини. Якщо ці труднощі зникають, дитина повертається в сім'ю, якщо ж сім'я продовжує переживати важкий період, то оформляється «fostering». Існує ще один вид догляду за дітьми із неблагополучних сімей – «emergency care» – догляд у надзвичайних (критичних) ситуаціях, який відсутній в Україні. Він має місце тоді, коли виникає необхідність негайно ізолювати дитину від негативного впливу в сім'ї, наприклад, коли трапилась яка-небудь надзвичайна подія, яка може викликати психічну травму у дитини (вбивство, арешт, аварія і т.д.). У таких випадках дитина передається для догляду в іншу сім'ю на кілька днів чи тижнів до остаточного вирішення питання про її подальшу долю.

Іноді, коли у дитини виникають якісь проблеми у сім'ї і вона не бажає в цей день повертатися додому, можна залишитися у спеціальному центрі для дітей. Це, на наш погляд, дуже важливо, бо у подібних випадках непорозумінь з батьками діти часто тікають з дому, проводять час на вулиці, де можуть стати співучасниками або жертвами злочину.

Усиновлення як превентивний захід не є надто поширеним у Великій Британії. Усиновлення (adoption) – це легальний процес, при якому всі права, обов'язки та відповідальність природних батьків передаються усиновителям згідно з рішенням суду. Дитина приймає прізвище усиновителів і втрачає всі правові зв'язки з сім'єю, де народилася, хоча деякі усиновлені діти зберігають контакт з членами їх природної сім'ї.

Особливим соціально-педагогічним феноменом британського суспільства є фостерна сім'я, тому розглянемо як відбувається її створення та функціонування

дещо детальніше.

Фостерні сім'ї, які вперше з'явилися саме у Великій Британії, пройшли у своєму розвитку кілька етапів: як добровільна громадська ініціатива, як законодавчо обумовлений соціальний інститут і як змінне соціально-педагогічне середовище, функціонування якого спрямоване на створення комфортних умов для життєдіяльності прийомної дитини. Зміст і форми соціально-виховної роботи з прийомними дітьми на кожному з означених етапів визначались історичними, економічними і соціальними умовами британського суспільства. На сьогоднішній день фостерна сім'я Великої Британії є одним із важливих чинників соціалізації прийомної дитини і способом ефективної життєдіяльності дітей і підлітків та корекції їх поведінки.

Розвиток теорії і практики фостерінгу у Великій Британії базується на чітко окресленій правовій основі (Декларація прав дитини, внутрішнє законодавство країни та ін.) та активній дії і визначеній відповідальності місцевих органів влади, які мають підпорядковувати свої дії національним нормам. Фостерні сім'ї, як соціально-педагогічний феномен, будучи складовою макросередовища, засновані на соціально-економічному і соціокультурному фундаменті британського суспільства і відображають як суспільні відносини, характерні для сучасного британського суспільства, розвиваючи і вдосконалюючи їх, так і соціокультурний рівень суспільства, здійснюючи істотний внесок у формування особистості [15, с. 5]. Сучасні підходи до організації і функціонування фостерних сімей та соціального становлення дітей в межах діючого законодавства Великої Британії розробляються з урахуванням різних наукових теорій і концепцій щодо факторів впливу на соціалізацію прийомних дітей. Так, при створенні фостерної сім'ї суттєвими моментами є: поетапне введення дитини в нову сім'ю; врахування важливих проблем у дітей-сиріт: посилена турбота про гетеросексуальні стосунки, конфлікти з ровесниками чи батьками; розв'язання стресових ситуацій, з якими доводиться стикатися прийомним дітям вдома, у школі, у групі ровесників тощо. Зазначимо, що створення прийомної сім'ї, і часткове делегування їй батьківських прав та

обов'язків не знаменує собою завершення соціальної роботи з конкретною дитиною. Навпаки, прийомна сім'я залишається першочерговим об'єктом соціальної роботи. Одним з істотних і, на нашу думку, особливо важливих аспектів у взаємодії соціального працівника і фостерної сім'ї є супровід соціальним працівником прийомної дитини. Соціальний працівник не тільки систематично контролює процес виховання дитини в сім'ї, але й сам бере в ньому участь. З цією метою використовуються різні методики, які сприяють роботі з прийомними дітьми.

Слід підкреслити, що у Великій Британії дуже відповідально ставляться до підготовки прийомних батьків для роботи з дітьми. Відповідна підготовка батьків цілком слушно розглядається як одна з необхідних соціально-педагогічних умов ефективності впливу фостерної родини на дитину. Професіоналізація прийомних батьків характеризується підвищенням компетентності, професійної зацікавленості, індивідуальним усвідомленням позитиву і недоліків даної проблеми, особливим умінням створювати сприятливий психологічний клімат для дітей, котрі прибули у нову сім'ю. Існує багато курсів з різними методиками підвищення професіоналізації прийомних батьків. Батьки мають бути готовими не лише впливати на дитину, але й внести корективи у своє життя у разі необхідності.

Оскільки діти можуть потрапляти під опіку в різні родини, з іншим соціальним статусом і потребами, департамент соціальної роботи намагається залучати для догляду за дітьми опікунів, здатних працювати в різних, іноді досить складних ситуаціях. Списки осіб, які згодні стати опікунами, формуються заздалегідь і постійно оновлюються.

Опіку можуть отримати громадяни, які досягли 21-річного віку, мають стабільні сімейні стосунки, характеризуються позитивно, їх матеріально-побутові умови є задовільними, хоч держава й виділяє значні кошти на утримання дітей в прийомних родинах. Ці люди повинні бути готовими працювати з важковиховуваними дітьми, які зазнали фізичного, морального, сексуального насильства, є педагогічно занедбаними. Діти з вадами

інтелектуального чи фізичного розвитку вимагають особливої уваги і, відповідно, часу, а також наявності певних особистісно-професійних властивостей батьків-опікунів. Зауважимо, що у цьому випадку допомога такій сім'ї з боку держави суттєво зростає, в тому числі і в фінансовому плані.

Сімей, які бажають взяти на виховання чужих дітей, дуже багато. Можливо, одна з причин цього полягає в особливостях менталітету населення цієї країни, бо тут вважається престижним, почесним, гуманним виховання дитини з неблагополучної сім'ї, як і виховання дітей з фізичними і розумовими вадами розвитку. Проте, на нашу думку, неабияке значення має і той факт, що ця нелегка і відповідальна праця у Великій Британії досить високо оплачується. Так, держава не тільки повністю фінансує всі витрати, пов'язані з утриманням дитини, але й забезпечує придбання необхідного обладнання, транспортні витрати, лікування, літній відпочинок і оздоровлення дітей, оплату праці прийомних батьків-вихователів і навіть їх 6-ти тижневу щорічну відпустку.

Незважаючи на досить ефективну систему альтернативної опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, у Великій Британії вважається доцільним використати будь-які можливості, щоб дитина виховувалася рідними батьками. З цією метою проводиться значна робота з батьками, які не здатні забезпечити адекватну опіку і виховання власних дітей 16.

Останні десятиріччя характеризуються створенням великої кількості програм роботи з батьками. Сімейні/ батьківські програми можуть відрізнятися за своєю інтенсивністю, бути платними або безкоштовними, в залежності від служби, що їх пропонує. До найбільш відомих організацій, які працюють з батьками, відносяться такі, як: Parent Network, Parents as Teachers (їх потенційними клієнтами є всі батьки) та Newpin (тут клієнтами є кризові сім'ї, які мають значні труднощі, де для дітей реальною є загроза фізичного чи сексуального насильства). Надаються також послуги сімейними центрами та організаціями (Homestart), які опікуються неблагополучними дітьми в мікрорайоні. Ці служби можна класифікувати так:

Універсальні служби – доступні для будь-кого, хто потребує вдосконалення батьківської майстерності, хоче стати кращим батьком.

Послуги в мікрорайоні – передбачені для неблагополучних сімей, які мають певні труднощі.

Служби збереження сім'ї – спрямовані на окремі сім'ї, які переживають кризу, і про які стало відомо соціальним службам або поліції.

Існує певна очевидність успішності цих підходів. Дослідження показують, що програми вдосконалення батьківства можуть позитивно вплинути на поведінку батьків, зменшити жорстоке ставлення до дитини, попередити процес її занедбання, покращити шкільні досягнення і зменшити відхилення у поведінці. Було доведено, що програми підтримки сім'ї запобігають дитячій кривді і нехтуванню інтересами дитини, допомагають уникнути розпаду сім'ї і передачі дитини в іншу сім'ю, попереджають здобуття негативного досвіду [17].

Сьогодні програми підтримки родини продовжують розвиватися і поширюватися.

Останнім часом популярними у Великій Британії стають також програми, запозичені з інших країн, в основному з США, які передбачають підтримку неблагополучних сімей, де є не тільки неповнолітні, але й молодь, яка не бажає ні вчитися, ні працювати. Підкреслимо, що ці програми не є програмами безпосереднього запобігання девіантним проявам. Їх головна мета – покращити здоров'я, когнітивний та емоційний розвиток дітей, підлітків, молоді, припинити насильство і кривду стосовно неповнолітніх, вдосконалити функціонування сім'ї. Але, як правило, вони досить часто дають позитивні результати і в плані профілактики девіантної поведінки.

Все це вказує на реальну турботу про майбутнє дітей з неблагополучних сімей і, як свідчить практика, в значній мірі сприяє їх повноцінному, всебічному, гармонійному розвитку. Однак, підкреслимо, у всіх випадках, де є можливість, зусилля спрямовуються на те, щоб дитина залишалася у своїй сім'ї. З сім'ями проводиться інтенсивна психотерапевтична, консультативна робота, строго індивідуально, залежно від тих труднощів, які відчуває сім'я. Такі сім'ї

перебувають під постійним контролем соціального працівника, відвідують заняття в консультативних центрах з питань сім'ї.

РОЗДІЛ II. ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ЗАХИСТІ ПРАВ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Відзначимо, що діяльність всіх інститутів у Великій Британії (державних і громадських), які працюють у сфері захисту прав та інтересів неповнолітніх, профілактики девіантної поведінки, відбувається на основі співробітництва і взаємодії [18; 19].

Безперечно, співробітництво різних соціальних інститутів є найбільш продуктивним для нормального розвитку особистості дитини. Воно дозволяє отримати об'єктивну інформацію про дитину, опиратися в роботі з нею на її кращі риси, сприяє формуванню доброзичливих, довірливих взаємовідносин з дитиною. Співробітництво можливе при активній взаємодії сторін, усвідомленню ними загальної мети і завдань.

Співробітництво передбачає спільне визначення цілей діяльності, спільне планування роботи, розподілу сил у підтримці дитини відповідно з можливостями кожної із сторін, спільну оцінку результатів роботи, прогнозування нових цілей і завдань. В основі співробітництва взаємодіючих сторін по організації роботи з дітьми, які мають відхилення у поведінці, повинна бути: взаємна інформованість учасників взаємодії про дитину, її взаємовідносини з ровесниками, іншими людьми; взаємодопомога, взаємопідтримка у вирішенні проблем; зацікавленість в успішній роботі; спільний пошук способів підтримки дитини, створення умов для самореалізації її потенціалу; визначення загальних завдань і узгоджена конкретизація завдань для кожної із сторін по наданню підтримки дитині.

Співробітництво в значній мірі залежить від взаєморозуміння сторін, в свою чергу, рівень взаєморозуміння залежить від того, які цілі об'єднують взаємодіючі сторони, як ці цілі усвідомлюються учасниками взаємодії.

Основною метою всіх соціальних інститутів є надання підтримки дитині в її соціальному становленні, подоланні труднощів, вирішенні особистісних проблем.

В процесі взаємодії різних соціальних інститутів доводиться вирішувати три типи завдань: 1) соціальні; 2) діагностичні; 3) практичні.

Соціальні завдання – це комплексна допомога дитині, яка перебуває у важкому становищі, корекція її взаємовідносин із середовищем, попередження можливих девіацій; створення оптимальних умов для нормального розвитку особистості дитини і формування її індивідуальності.

Для того, щоб організувати ефективну і дієву систему роботи з дітьми, які мають відхилення у поведінці, необхідно добре знати цю категорію неповнолітніх: особливості прояву різних видів девіацій, статеві відмінності, особистісні індивідуальні характеристики, тобто провести комплексну психодіагностику.

Третій тип завдань – це завдання практичного характеру, до яких можна віднести вибір оптимальних форм взаємодії з дітьми, планування, прогнозування, контроль і корекцію спільної діяльності, розробку комплексних програм профілактичної і корекційної роботи з молоддю.

Серед основних аспектів взаємодії можна назвати: управлінсько-координаційний, інформаційний, комунікативний, змістовний, суб'єктно-дієвий.

Так, в процесі взаємодії, в залежності від пріоритету завдань, які вирішуються, та чи інша організація повинна брати на себе функцію управління і координації процесу організації роботи з дітьми, які мають відхилення у поведінці. На сьогодні, як показує практика, цю функцію найдоцільніше виконувати в місті, чи районі де є спеціальні соціально-психологічні центри допомоги дітям. У Великій Британії координуючу функцію мають Департамент

соціальної роботи, які функціонують в кожному регіоні, а їх відділення в кожному місті.

Інформаційний аспект взаємодії полягає в тому, що в процесі спільної роботи різних соціальних інститутів з дітьми проходить регулярний обмін інформацією, без якого неможлива організація ефективної системи профілактичної і корекційної роботи з молоддю. Обмін інформацією здійснюється між окремими інститутами виховання, усередині самих інститутів, між окремими учасниками процесу взаємодії, що дає можливість коригувати процес організації профілактичної і корекційної роботи.

Інформаційний аспект тісно зв'язаний з комунікативним.

На основі взаємодії різних інститутів виховання виробляється той варіант, який реалізується всіма інститутами в процесі організації роботи з девіантними дітьми, і ті варіативні форми, які реалізуються різними інститутами в залежності від завдань і проблем, які вони вирішують.

Суб'єктно-діяльнісний аспект взаємодії зв'язаний з реалізацією суб'єкт-суб'єктного підходу, який полягає в тому, що кожний соціальний інститут виступає як активний суб'єкт процесу взаємодії. Активними суб'єктами взаємодії виступають також діти, по відношенню до яких реалізується комплекс профілактичних і корекційних заходів. Тільки в цьому випадку процес взаємодії буде ефективний.

Можна також виділити різні рівні, на яких здійснюється взаємодія різних інститутів виховання. Це, зокрема, макрорівень – взаємодія безпосередньо соціальних інститутів один з одним. Мезорівень передбачає взаємодію учасників виховного процесу усередині конкретного закладу, установи. На мікрорівні має місце взаємодія різних груп спеціалістів стосовно конкретної дитини (дітей) з девіантною поведінкою [20].

Проаналізуємо особливості взаємодії соціальних інститутів Великої Британії у захисті прав та інтересів неповнолітніх, які потерпають від насильства, жорстокого поводження, занедбаності на прикладі регіону Tayside (Тейсайд, Шотландія), де окремі викладачі УжНУ мали можливість

безпосередньо вивчати діяльність різних соціальних служб в процесі реалізації міжнародного проекту.

Робота з соціально-правового захисту неповнолітніх та їх адекватної опіки починається, перш за все, з наради між службами поліції, охорони здоров'я та службами соціальної роботи. Діагноз кривди підлітка чи дитини ставиться тільки після ґрунтовних висновків медиків, поліції та соціального працівника. Кожна соціальна служба має спеціального працівника, який відповідає за організацію наради по справі кривди дитини. Ініціювати проведення такої наради може будь-яка особа, або агентство [21].

Департамент соціальної роботи забезпечує широку низку превентивних послуг і допомогу сім'ям з дітьми, надає опіку для тих дітей, які не можуть з певних причин жити з їх власною сім'єю. Соціальні працівники також відповідають за звіти у справах кривди неповнолітніх, повідомляють доповідачу комісії у справах неповнолітніх про ситуації, де дитину кривдять, де неповнолітні потребують обов'язкових альтернативних заходів піклування. Якщо нарада по справі неповнолітнього виносить рішення про вимогу нагляду за дитиною, департамент соціальної роботи забезпечує такий нагляд, перевіряє, чи дитина може проживати вдома, або ж необхідним є використання альтернативних способів піклування. Таким чином діяльність департаменту соціальної роботи, його роль у справах скривджених неповнолітніх виходить за межі ідентифікації, розслідування та моніторингу дитини, яка перебуває в ситуації ризику, і передбачає надання психотерапевтичних послуг, щоб дати можливість дітям та сім'ям подолати наслідки кривди. Багато соціальних послуг, однак, забезпечується на волонтерській основі, згідно потреб.

Департамент оплачує діяльність практичних соціальних працівників в усіх основних лікарнях регіону. Крім того, вони працюють в багатьох Центрах здоров'я. Департамент соціальної роботи здійснює також керівництво Центрами для сім'ї та дітей в усьому регіоні, опікується дітьми в дитячих будинках, фостерних сім'ях. Специфічні послуги для сімей, що мають труднощі в піклуванні за їх дітьми надаються в сімейному центрі Полпарк (Polerark).

У всіх видах діяльності відносно випадків жорстокого поводження з дітьми, департамент соціальної роботи співпрацює з іншими агентствами. Зв'язок встановлено з поліцією і медичними службами, освітніми соціальними закладами, школами та волонтерськими організаціями. Цей зв'язок діє, починаючи з початкової оцінки ситуації жорстокого поводженням з дітьми, і в подальшому – в процесі тривалого піклування, нагляду за дітьми.

Департамент соціальної роботи також співпрацює з батьками дітей. Одному з батьків, який не був причетним до насильства, надається відповідна допомога та підтримка, якщо вона є необхідною, щоб захистити дитину. Береться до уваги також точка зору дітей, за ними здійснюється спостереження в родинному оточенні.

Департаментом ведеться реєстр скривджених неповнолітніх або дітей, які перебувають в ситуації серйозного ризику. З координатором цього реєстру можна контактувати через будь-які офіси департаменту соціальної роботи, або телефонну «гарячу лінію», яка працює навіть у вихідні дні.

Менеджер, відповідальний за дитячу службу, працює в кожному головному офісі району. З ним можна обговорити конкретні випадки кривди дитини, він організує міждисциплінарну конференцію за потреби. Важливим аспектом мульти-дисциплінарного співробітництва у випадках кривди неповнолітніх є нарада по справі. Департамент соціальної роботи несе відповідальність за скликання і проведення цих зборів.

Медики є часто першими особами, до яких звертаються у випадках кривди дітей, особливо, якщо є підозра фізичної кривди і занедбаності.

Обов'язки громадського медико-соціального персоналу є наступними:

1. Виявити, чи дитина потребує термінового медичного лікування, в разі необхідності вжити своєчасні відповідні заходи.

2. Провести попереднє обстеження дитини (перший ступінь обстеження), шукаючи очевидні докази кривдження. Водночас медики визначають показники фізичного, психічного і емоційного розвитку дитини, вивчають історію її життя. Таке оцінювання зазвичай проводиться черговим

дитячим лікарем, або громадським лікарем охорони здоров'я дитини (Community Child Health Doctor) в місцевій клініці, школі або дитячому садочку. Також оцінка може проводитись у відділення першої медичної допомоги. Саме лікар повинен особисто надати письмовий звіт про результати обстеження відповідним агентствам.

3. У випадках, коли результати обстеження вказують на фізичну кривду, або коли медичний персонал не виключає цього, організувати відповідні заходи спільного педіатричного і судового обстеження (другий ступінь обстеження). Таке обстеження зазвичай проводиться в педіатричному лікарняному відділенні, поліцейській установі, де існують необхідні для цього умови. Воно виконується старшим педіатром в присутності поліцейського. Результати обстеження оформляють документально, громадському прокурору направляється так званий звіт «душі та совісті» (Soul and Conscience report), який використовуватиметься в процесі судочинства. Копія цього звіту також направляється доповідачу служби у справах неповнолітніх.

4. Гарантувати безперервний нагляд за охороною здоров'я та вирішенням медичних проблем, проблем розвитку скривдженої дитини або дитини, яка перебуває в ситуації ризику.

Працюючи спільно з іншими колегами, члени команди першої медичної допомоги (Primary Health Care Team), лікарі-терапевти і дитячі лікарі повинні розпізнати несприятливу атмосферу в сім'ях, помітити в дитини будь-які ознаки кривдження або занедбання на ранній стадії.

Сестринський персонал часто контактує першим з дитиною у випадках підозри або фактичної кривди дитини і відіграє подвійну роль: активно бере участь у роботі міждисциплінарної команди у діагностиці випадку підозрюваної або фактичної кривди дитини, а також забезпечує догляд за дітьми, який відповідає індивідуальним вимогам кожної дитини.

Забезпечення потреб дитини є головним завданням впродовж розгляду справи. Навіть дуже мала дитина може вказати, де їй боляче, сказати, що вона переживає, відчуває. Медичні сестри, використовуючи всю свою професійну

майстерність, намагаються полегшити біль, дискомфорт і страждання дитини. Знаючи про вразливість дітей, вони забезпечують атмосферу, в якій діти заспокоюються, відчувають себе в безпеці, комфортно.

Сестринський персонал спілкується з членами міждисциплінарної команди від імені дитини, поважаючи її право на конфіденційність, вживаючи заходи, щоб полегшити її подальші фізичні або емоційні страждання. Медичні сестри спілкуються також з батьками, надають можливість батькам обговорити свої проблеми з іншими членами міждисциплінарної команди. Вони залучаються до процедури прийому, огляду дитини, її лікування. Однак, головною турботою цього персоналу є забезпечити опіку і підтримку, що відповідає віку і потребам кожної дитини. Вони спостерігають за дитиною і записують всі дані про неї, її взаємодію з батьками/ піклувальниками. Неадекватна поведінка буде повідомлена спеціалістам і задокументована. Персонал записує всі їх втручання та дії, готує план опіки, який підходить кожній окремій дитині, у відповідності з її обставинами і потребам. Сестринський персонал лікарні готує звіти і присутній на нараді по справі дитини. Вони спілкуються і взаємодіють з іншими агентствами згідно з визначеною стратегією захисту дитини.

У більшості випадків занедбання і жорстокого ставлення до дитини має місце кримінальний злочин. Поліція згідно закону повинна розслідувати всі обставини та зібрати свідчення для подання до громадського прокурора, який відповідає за рішення стосовно порушення судової справи. Звіт також подається доповідачу комісії у справах неповнолітніх, щоб вирішити питання необхідності призначення опіки над дитиною.

Поліція повинна бути негайно інформована щоразу, коли є підозра про те, що злочин або кривда мали або мають місце по відношенню до дитини. Наступним кроком є розпочати слідство, вислухати очевидців, зібрати свідчення та докази, які можуть включати фотографії пошкоджень дитини, що були зроблені за місцем виклику поліції. Слідство проводиться зазвичай спеціальним офіцером поліції (special Police Officer), хоч у виняткових обставинах первинний огляд може бути проведений рядовим поліцейським.

Поліція підтримує політику співробітництва з іншими агентствами, які залучені до процесу опіки і захисту дітей та молоді. Вона гарантує, що слідство проводиться тактовно, зі співчуттям, зосереджуючись на проблемах дитини. Також поліція проводить консультації з іншими агентствами перед подачею звіту, який містить свідчення жертв злочину[22; 23].

Проводячи консультації з іншим персоналом, який залучений до вирішення проблем захисту неповнолітніх, спеціальний поліцейський офіцер гарантує, що будь-який медичний огляд, який потрібен для збору доказів, є належним чином скоординований, наскільки це можливо, співпадає з медичним лікуванням, в інших випадках необхідно проводити спільний огляд дитини педіатром та поліцією.

Якщо існує нагальний ризик для дитини, їй підшуковують безпечне місце для перебування (a Place of Safety Order). Це фіксується документально, повідомлення та звіт відправляють доповідачу комісії у справах неповнолітніх.

Спеціальний поліцейський офіцер обов'язково присутній на нараді по справі, бере участь у прийнятті спільних рішень. Якщо ж попереднє поліцейське розслідування не відбулося, цей офіцер повинен доповісти, чи воно планується.

Заслуговує уваги роль доповідача комісії у справах неповнолітніх.

Дитину направляють до доповідача комісії у справах неповнолітніх, коли вона потребує захисту, контролю, керівництва або лікування. Відзначимо, що доповідач комісії у справах неповнолітніх – це спеціаліст з достатньо широкими повноваженнями. Будь-хто може порушити клопотання, щоб направити занедбану дитину до доповідача, але департамент соціальної роботи та поліція мають специфічні обов'язки в цьому відношенні. Доповідач повинен бути обов'язково і негайно повідомлений, якщо дитину забрали з її дому згідно з процедурою термінового переміщення. Саме доповідач повинен вирішити, чи обставини вимагають реалізації подальших дій і яких саме (дітям та сім'ї слід запропонувати допомогу на волонтерській основі, залучаючи департамент соціальної роботи; матеріали направити на розгляд до суду у справах неповнолітніх). Доповідач не може вирішити, чи слід направити на розгляд до

суду у справах неповнолітніх матеріали конкретного випадку, поки його не забезпечать достатньою письмовою інформацією на підтримку обґрунтування справи. Тоді доповідач зобов'язаний представити заяву дитині та її батькам. Також можливо, що на пізнішій стадії доповідач свідчитиме перед шерифом..

Громадські прокурори відповідають за розслідування всіх кримінальних справ стосовно неповнолітніх, раптових або підозрілих смертей у своєму районі. Вони підпорядковані генеральному прокурору, але в щоденній практиці мають високий ступінь незалежності.

Заяви про злочин надсилаються громадському прокурору поліцією, яка проводить початкове слідство і звітує йому.

Громадські прокурори не залучені до справи з кривди неповнолітніх негайно, як лікарі, соціальні працівники та інші професіонали. Однак, те, як представники агентств із захисту дитини проведуть роботу на початкових етапах, може безпосередньо вплинути на будь-яке кримінальне розслідування і на наслідок судового розгляду. В окремих випадках громадський прокурор може бути залученим у процес обговорення справи з іншими професіоналами. З ним можна контактувати в його офісі протягом робочого дня, чи в будь-який момент через поліцію. Хоч громадські прокурори, перш за все, займаються відповідним вивченням випадків кривди дитини і покаранням кривдників, вони свідомі факту, що це не єдині фактори, які слід брати до уваги, і, що благополуччя скривдженої дитини є найбільш важливим у вирішенні будь-якого випадку.

Всі діти, так чи інакше, мають контакт з департаментом освіти через школу, або відвідання різних центрів, позашкільних закладів. Освітній персонал, таким чином, обов'язково повинен реагувати на ознаки кривди або занедбання. Департамент освіти часто ініціює розслідування у випадку виявлення кривди дитини, її соціальної занедбаності.

Весь освітній персонал департаменту спеціально проінструктований щодо дотримання визначених процедур у звітуванні та моніторингу дітей, які стали об'єктом насильства або занедбання. Вони також усвідомлюють відповідну роль департаменту соціальної роботи в цій сфері та співпрацюють згідно інструкцій з

поліцією і медичним персоналом, доповідачем комісії у справах неповнолітніх, батьками тощо. В рамках розгляду випадку департаментом, його координатор з питань захисту дітей, освітні працівники (педагоги, психологи) на рівні своєї кваліфікації і компетенції, проводять експертизи, пропонують підтримку, пораду і розглядають окремі випадки кривди в школах.

Спеціально призначеним офіцером з питань захисту дітей (a Designated Officer for Child Protection), який працює в департаменті освіти, розробляються для персоналу програми підготовки на базі департаменту та програми міждисциплінарної підготовки.

Значна роль у виявленні занедбаних дітей належить також волонтерським організаціям. Кожне агентство виробило власні інструкції, які в деяких пунктах можуть суттєво відрізнятися, проте спільним для всіх волонтерських агенств є зобов'язання членів організації повідомляти відомі їм факти (або підозри) кривди чи занедбання дитини, не пов'язуючи це з питаннями конфіденційності, яку вони пропонують за інших обставин. Волонтерська діяльність не фінансується державою, проте можливою є спонсорська підтримка приватних осіб.

Таким чином, у Великій Британії існує ефективна система взаємодії соціальних інститутів, діяльність якої спрямована на захист і адекватну опіку занедбаних дітей. Основні ідеї соціально-правового захисту і опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, безперечно, заслуговують уваги в Україні.

Список літератури

1. Herrenkohl R. The definition of child maltreatment. *Child Abuse and Neglect*. 2005. - No 29 (5). P. 413-424.
2. Homor G. Child sexual abuse: consequences and implications. *Journal of Pediatric Health Care*. 2010. No 24 (6). P.358-364.
3. Thornton C. Children seeking refuge. *Journal of the Association of Nurses in AID Care*. 2015. No 26 (4). P. 432-442.
4. Parton N. The Policies of Child Abuse. London: Longman, 1985. 181 p.
5. Fuller-Thomson E. Making a link between childhood physical abuse and cancer. *Cancer*. 2009. No 115 (14). P. 341-350.
6. Child Protection. Guidelines and Procedures / Tayside Regional Council. Education Department. Dundee, 1995. 87 p.
7. Working Together for Child Protection in Tayside. (Inter-disciplinary guidelines for professional staff)/ The Tayside Committee for Child Protection. Dundee, 1994. 102 p.
8. Anti-Bullying & Truancy Initiative. Information Papers. Dundee: Tayside Regional Council, 1999. 82 p.
9. Caslepark Centre. Draft Information for Parents (Carers). – Dundee: Off-Site Education Provision, 1993.
10. Polepark Family Counselling Centre: Annual Report, 1995. 75p.
11. Douglas Child & Family Centre. Induction Pack for Students and Others on Placements. Dundee: Tayside Regional Council. Social Work Department, 1999.
12. Young People with Special Educational Needs. Dundee: Tayside Regional Council. Social Work and Educational Departments, 1995. 105 p.
13. Anderson E., Clarke L. Disability in Adolescence. London: Methuen, 2002. 177 p.
14. Altgate J. Adolescents in Foster Families. London: Batsford, 2008. 183 p.
15. Романовська О. О. Фостерна сім'я Великої Британії як соціально-педагогічне середовище підтримки особистості дитини: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05. К., 2002. 20 с.

16. Бартош О. П., Досін А. Р., Козубовська І. В. Сучасна система профілактики девіантної поведінки неповнолітніх у Великій Британії. Ужгород: УжНУ, 2007. 221 с.
17. Maccoby E., Martin J. Socialisation in the context of the Family. Chichester: Wiley, 2003. 195 p.
18. Working Together. Home Office. Department of Health, Department of Education and Science. London: MSO, 1991. 112 p.
19. Bryer K. Planning in Child Care. London: BAAF, 1998. 203 p.
20. Государственная политика Великобритании при реализации социальных прав и гарантий граждан. М.: МГУС, 2001. 271 с.
21. Lynch M., Roberts J. Consequences of Child Abuse. London: Academic Press, 1992. 185 p.
22. Samuel E. Criminal Justice and Related Services for Young Adult Offenders: a Review. Edinburgh: HMSO, 1994. 202 p.
23. Home Office Digest 2: Information on the Criminal Justice System in England and Wales. London: HMSO, 1993. 123 p.

І.В. Козубовська, О.О.Попадич

**Соціально-правовий захист дітей, позбавлених батьківського піклування :
зарубіжний досвід**

(методичні рекомендації для студентів дошкільної і початкової освіти)

Навчально-методичне видання

В авторській редакції

Підписано до друку 4. 01. 2021. Формат 60x84/16.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 2.
Наклад 100 прим. Віддруковано на різнографі.

*Видавництво УжНУ «Говерла»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців
виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т №32 від 31 травня 2006 року*